

Ha „*csupán*” ennyit ér el ez a kiadványsorozat, elmondható, hogy szerzőik nagyszerű dolgot alkottak.

Az automatizmus szintjén

Az olasz példa után hazai tájakon, a Vas megyei Polgári Védelmi parancsnokság munkatársait kérdeztük meg arról, hogy tapasztalataik szerint a magyar kisiskolásokhoz eljutnak-e hasonló információk? A szakemberek elmondták, hogy régebben az állampolgári ismeretek című tantárgy, illetve az osztályfőnöki órák, keretében közvetítették a polgári védelmi ismereteket. Jelenleg csak az utóbbi funkcionál. Iskolánként változó mélységben oktatják. Általános problémának ítélik, hogy a kapcsolódó tárgyakban (kémia, környezetismeret... stb.) a védelmi rész nem kap megfelelő hangsúlyt. Célszerű volna például a kémiai anyagok tulajdonságainak ismertetése mellett, a közúti szállítások módjait és a bennük rejlő veszélyeket, illetve a kataszt-

rófák esetén szükséges alapvető tudnivalókat kiemelni. A gyakorlati élet szempontjából rendkívül hasznos volna, hisz könnyebb azon embereket menteni, akik tisztában vannak helyzetükkel.

Az oktatás területén a közelmúltban kedvező folyamatok indultak el. Az egri kísérleti tanórák rendkívül sikeresek. Az olasz könyvekhez hasonló kiadvány is készült. Az általános és középiskolák számára kiírt vetélkedősorozat nyomán pedig az országban sok tanuló közelebről és részleteiben is megismerkedhetett az egységes polgári védelmi rendszer feladataival. Ezáltal remélhetőleg a többi diákban is feléled az érdeklődés. Az ideális megoldás, az általános iskola 3. osztályától kezdődő, szisztematikus, egymásra épülő oktatási rendszerben rejlene. A gyakorlati jelentősége viszont csak akkor mutatkozik meg, ha a diákok a tudásukat a készség szintjén is elsajátítják és cselekedeteikben rögzítve az automatizmus biztonságával képes működni.

Bódizs Mária

Az a tény, hogy a hazai pszichológia tudomány még csak most kezdi a nyugati országoktól való tetemes lemaradását behozni, indokolja többek között, hogy a tömegpszichológiai ismeretek is kimunkálatlanok, a meglévő kis számú munka pedig többnyire ismeretlen a hazai érdeklődők előtt. A polgári védelem pedig meglehetősen gyakran végzi feladatát olyan körülmények között, amikor igen nagy szükség lehet némi kapaszkodóra, információs háttérre e tárgyban. A következőkben a tömeggel kapcsolatos néhány alapfogalmat szeretnénk tisztázni, és röviden rámutatni – megelőzés és védelem szempontjából – a legfontosabb tulajdonságokra. Előjáróban azonban célszerűnek tartom leszögezni, hogy a nagy létszámú embercsoportban esetleg kialakuló negatív, visszatetsző, pusztító jelenségek, valamint a reagálás és az irányíthatóság ösztönös jellege nem általánosítható minden tömegre, valamint független az ott lévő egyéni intellektusoktól, akaratoktól. Aki így általánosít („a tömeg csöcselék, állatias” stb.) az ugyanabba a hibába esik, mintha egy indulatos, olykor dühös embert általában nem beszámíthatónak tart. Nekünk az a feladatunk, hogy amennyire lehet ismerjük meg a jelenségeket, a kiváltó okokat, számítsunk a káros hatások bekövetkezésére, és készüljünk fel rájuk.

A fontosabb tömegkategóriák

A témával foglalkozó tudósok egyik része csak a helyileg egymás mellett (testközelben) lévő nagy létszámú embercsoportot tekinti tömegnek, a másik viszont a térben egymástól távol lévőket is akiket valamilyen érdek, szempont stb. összeköt, és hatnak egymásra (pl. kasztok, szekták, társadalmi osztályok). Mivel ez az utóbbi a védelem szempontjából kevésbé fontos, így csak az elsőt foglalkozunk.

1. Kategóriák a lélektani sajátosságok alapján

Ez a felosztási szempont a tömeg természetét, szerkezetét, várható viselkedését, irányíthatóságát alapján különböztet meg – a védelem szempontjából ez a leglényegesebb.

Kis tömeglélektan

1.1. Zárt tömeg

Első és legfontosabb tulajdonsága, hogy határai vannak (pl. templomi gyülekezet, ünnepi gyűlés), az állandóság jellemzi, nem törekszik növekedésre. A ki- és bejutás szabályozott, általában az összejövetel ismétlődik, így a felosztás nem jelent visszavonhatatlan ténnyt. A helyzet nem egyszeri és megismételhetetlen, nem kell valamilyen vissza nem térő alkalom elmulasztásától tartani. Mivel az emberek nem vesztik el (cselekvésükben) egyéniségüket, hallgatnak a vezetőre, irányíthatóak annál is inkább, mert legközelebb ugyanitt ismét szeretnének összejönni, céljukat csak rendezett körülmények között érhetik el.

1.2. A kiürülés jelensége

A kiürülés a tömegben lezajló legfontosabb jelenség, tulajdonképpen ez teszi igazán tömeggé az embercsoportot. Ez a választóvonal a tudatosság és az ösztönszerűség, az irányíthatóság és az anarchia között, ez a jelenség tehet egy mindennapos békés eseményt szörnyű pusztításokkal járó katasztrófává. Ebben a pillanatban az emberek megszabadulnak különbözőségüktől és egyformának érzik magukat. Ahogy a kulturálódás folyamán az emberek közti különbség egyre nőtt, az egyéni rangsorolás a tudatba fészkelte magát, a hierarchiák senki sem engedik meg, hogy az alatta vagy fölötte lévő „megérintse”. Az az elégtétel viszont, hogy valaki följebb áll a rangsorban másoknál, nem kompenzálja azt a kárt, amelyet a mozgási szabadság hiánya okoz. Ugyanis mondhatnánk, hogy értelmes ember által létrehozott – pszichikai szempontból nem természetes – különbözőségek ellentétben állnak az ösztönös ember egyenlőségre törekvésével, csoportba (hordákba) szerveződési szükségletével. Az ellentét fe-

szültséget szül, amitől egyénileg senki sem szabadulhat, hiszen akárhol lép ki a körből, mindig lesz valaki, aki megakadályozza iparkodását. Ebből következik, hogy a fent vázolt távolságok terheitől csak együtt szabadulhat meg az ember, ez a sajátos (és igen veszélyes) lélektani jelenség a kiürülés, ekkor válik a zárt tömeg nyílt tömeggé. A mozgásban és cselekvésben is megnyilvánuló nyílt tömeggé válást a kifejezőbb kitörés szóval is szokták jelölni.

1.3. A nyílt tömeg

Röviden úgy lehetne definiálni, hogy – szinte minden tekintetben – a zárt tömeg ellentéte. A tömeget alkotó egyének személyisége – aktuális cselekvésük célját és a végrehajtást tekintve – elvész, egybeolvad, kialakul a kollektív tudat. Az emberek egy tévképzet rabjai: egyenlőnek érzik magukat, de ez csak addig tarthat, míg a tömeg fel nem oszlik. Mivel ezt csak egy módon lehet akadályozni, a nyílt tömeg – legjellemzőbb vonásaként – állandóan növekedni akar. A nyílt tömeg bizonyos hatalomérzettel rendelkezik, amelyet egy – valószínűleg ősi ösztönök által táplált – állandó ellenségkeresés és üldöztesérzet kísér. Mindezek, valamint a büntetés és a következmények fenyegetésének hiánya váltja ki a pusztító szenvedélyek, elemi ösztönök előtérbe kerülését. Jellemző az érzelmek túlzottsága és egyoldalúsága, valamint a szuggerálhatóság és szükekenység. Az érzelmek általában szélsőségesek és így a viselkedés is változékony, ingerlékeny. A nyílt tömeget nem jellemzi a gondolkodás, logikával nem, inkább a képzelet útján lehet rá hatni, viszont szükséglete az illúzió és a tapasztalat. A fentiek bizonyításaként gondoljunk a viszonylag gyenge beszédek, szónoklatok adott helyzetben roppant hatására. A meggyőződés vallásos formái a jellemzők, amely nem feltétlenül jelent a köznapi értelemben vett vallást, viszont jelent vak alárendeltséget, engedelmességet, imádatot. A nyílt tömeg vezetői általában ösztönös, kevésbé előrelátó emberek lesznek, akik felidézett képekkel, formákkal, szavakkal, a bizonyítás nélküli pusztá állítás, az ismétlés és a lelki infekció (tovaterjedés) eszközeinek felhasználásával keltik azt az illúziót, hogy ők a meggyőződés képviselői.

2. Kategóriák a tömeg érzelmi indíttatása szerint

Ez a felosztási szempont nem annyira egyértelmű mint az előbbi, az egyes kategóriák térben és időben is keveredve fordulhatnak elő. Az alábbi felsorolás szerinti tömegtípusok lehetnek nyíltak és zártak is, illetve a kiürülést – kitörést elősegítő tendenciáktól függően nőhet, vagy csökkenhet a nyílt tömeggé válás veszélye.

2.1. Üldöző tömeg

Egyes szerzők – ösztönszerűségében – a vadászó falkához hasonlítják. A hajszolás veszélytelensége miatt viharosan nő, miután célját elérte, gyorsan felbomlik. A célt azt hiszem nem különösebben nehéz elképzelni, ha a lincselésekre gondolunk.

2.2. Menekülő tömeg

A legsokrétűbb, mert a veszély elől mindenki igyekszik kitérni, a legszívósabb, mert általában nincs más lehetőség a kitérésre. Ősi tévhit, hogy a veszély egy ponton támad, a kollektív tudat alapján ez a pont nyilván a tömeg egy másik eleme, nem az illető személy. Az esetek látványa erőt ad a továbbhaladóknak, mert sajnálják ugyan, de magabiztossá teszi a tudat,

hogy: „más esett el, nem én”. A menekülő tömegben törhet ki legkönnyebben a pánik, amelyről később lesz szó.

2.3. Tiltó tömeg

Ezt úgy is lehetne jellemezni, hogy a „valamit nem akaró” tömeg. Leginkább a sztrájkoló közösségekre jellemző. Ami pl. a nyílt tömeg ösztönös megnyilvánulásait kíséri, egyáltalán nem jellemző a tiltó tömegre. Eredeti céljából adódó lényét megőrzi, nem rombol, céltudatos, méltóságteljes. Hatékony önszervező, racionális megfontolással vezető választ, lényegileg tér el a többi tömegtől.

2.4. Megforduló tömeg

E. Canetti „parancsolási tuskének” nevezi azokat az emberekben felhalmozódó sértődési elemeket, amelyekből a megforduló tömeg szabadulni igyekszik. Hasonlattal élve, legismertebbek a forradalmi tömegek, de lehet ez egy vezérrel szembeni lázadás is. A lényeg, hogy az emberek hosszabb időn keresztül meglévő meggyőződése, hite rendül meg és minden harag az eddig elfogadott, imádott eszme (személy) ellen fordul. Ez a tömeg a legvadabb, legpusztítóbb, mert mindenki helyzetet keres a bosszúhoz, ami persze a legtöbbször jóval meghaladja az elszenvedett sérelmek mértékét.

2.5. Ünnepi tömeg

Ide sorolható általában minden hétköznapi, békés tömeg, amely valamilyen nem szélsőséges cél által vezérelt. Ilyenek a különböző ünnepi, sport, politikai stb. rendezvények nagy létszámú embercsoportjai. Normális esetben az ünnepi tömeg zárt, irányítható, logikus érvekkel befolyásolható, kezelhető. Valamilyen külső (pl. szónok) vagy belső esemény (baleset, tűz stb.) hatására ez a tömeg az előzőleg felsorolt bármelyik típusba átfordulhat, a legrosszabb esetben nyílt tömeggé is válhat.

A különböző rendezvények biztosítóinak, a nagyobb létszámú embercsoportot mozgató tevékenységek (kitelepítés stb.) vezetőinek, szervezőinek arra kell törekedni, hogy széles körű ismeretekkel, az esetleges előidéző okok, tényezők időben történő felfedésével lehetőleg megelőzzék a káros tömeghatásokat. Elkerüljék – amitől mindenki joggal retteg – a tömegpánikot.

Zellei Gábor

Irodalom:

1. Elias Canetti: *Tömeg és hatalom* (Bp. 1991).
2. Gustav Le Bon: *A tömegek lélektana* (Bp. 1913).

A vegyi- és sugármentesítésről

A mentesítés célja, fogalma és feladatai

A mérgező anyagok gyártása, tárolása, szállítása során azok elszabadulhatnak, és súlyosan veszélyeztethetik a lakosságot, a létfenntartáshoz szükséges anyagi javakat, a gazdaság teljesítőképességét. Különösen a maradék hatású anyagok jelentenek problémát, mert ezek a különböző felületeken és anyagokban tartós ártalmat jelentenek. Hasonlóképpen súlyos egészségi kockázatot jelentenek az atomreaktorok balesetei kapcsán szabadba kerülő sugárzó reaktortermékek. Az rbv. biztosítással lehetővé tesszük azt, hogy az életmentő és kárelhárító munkákat a fent jelzett vegyi- és sugárszennyezettség feltételei között is elvégezhessük. Ennek a biztosításnak része a vegyi- és a sugármentesítés is.

A vegyimentesítés (dekontaminálás) alatt a mérgező anyagoknak a személyek bőrfelületéről, a tárgyak, technikai eszközök, objektumok felületeiről, létfenntartási javakból és más anyagokból való eltávolítását, kémiai semlegesítését, hőbontását vagy más módszerrel történő ártalmatlanítását értjük.

A sugármentesítés (dezaktiválás) alatt a sugárzó anyagoknak a személyek bőrfelületéről, a tárgyak, technikai eszközök, objektumok felületeiről, létfenntartási javakból és más anyagokból való eltávolítását értjük.

A mérgező, sugárzó anyagok mentesítésének, ártalmatlanításának módszerei és eszközei hasonlóak. Ezért a polgári védelemben ezt egységesen vegyi- és sugármentesítésnek – VS-mentesítésnek – nevezik. Ugyanakkor tudjuk, hogy azért nem lehet mégsem egységesen kezelni a kérdést.

Nézzük meg például a vegyimentesítést. A mérgező anyagok ugyanis eléggé különböznek egymástól, ezért egységes módszer szerinti ártalmatlanításukról nem beszélhetünk. Korábban, amikor kizárólag mérgező harcanyagok ártalmatlanítása volt a cél, és ezek nagyfokú hasonlósága miatt nemcsak az eszközök voltak azonosak a különböző mérgező harcanyagokra, hanem jórészt a mentesítő anyagok és a mentesítő eljárások is. Ekkor ugyanis kémiai nem túlságosan stabil vegyületeknek valamely oxidálószerrel történő reagáltatásáról volt szó. A mentesítőanyag ennek megfelelően olyan oxidáló hatású szer volt, amelyet a helyszínen kellett odat formába hozni, a mentesítendő felületeket ezzel kezelni, és végül a reakciótermékeket a felületről eltávolítani.

Ma sajnos nem ennyire egyszerű a polgári védelem elé állított követelmény. Nem néhány, hanem több száz lehetséges mérgező, és a környezetben tartós szennyezést okozó anyag ártalmatlanításával kell számolnunk. Nem lehet a korábbi – többnyire az oxidáció valamely formáját előtérbe helyező – gyakorlatot folytatnunk, mert több mérgező anyag oxidációs termékei az eredeti anyagnál toxikusabb hatásúak, vagy le-

hetséges, hogy nem is oxidálhatóak. A konkrét mérgező anyag ártalmatlanításának módját az adatbázisainkban található anyaglapokon találhatjuk meg. Már ha azon szerepelnek. Előfordulhat, hogy bizonyos mérgező anyagok esetében az ártalmatlanítás technológiáját külön ennek szakértőjével kell megkonzultálni, mert irodalom erre nem létezik.

A VS-mentesítést a következők szerint csoportosíthatjuk:

Az ártalmatlanítandó anyag szerint:

- vegyimentesítés;
- sugármentesítés.

Mivel gyakran a VS-mentesítés módszereivel, eszközeivel, szervezeteivel a fertőtlenítés feladatait is meg lehet oldani, ezért gyakran a mentesítés egyik fajtájaként tartják számon a fertőtlenítést is.

Tudnunk kell azonban, hogy ez csak részben van így. A fertőtlenítés (a kórokozók ártalmatlanítása) gyakran a mentesítéstől eltérő módszereket, eszközöket és főképpen anyagokat igényel, ezért minden konkrét igény előtt a végrehajtás lehetőségeit tisztázni kell.

A mentesítés teljessége szerint:

– *Részleges mentesítés.* Ilyenkor nem lépünk fel a teljesség igényével. Ekkor az a cél, hogy a szennyező anyagok nagy részét a mentesítendő objektumról (személyről, eszköztől, felszerelésről, gépjárművekről stb. sürgősen eltávolítsuk. A mérgező anyagot ezáltal nem hordják szét, és a teljes mentesítés objektumait nem terhelik túlságosan.

– *Teljes mentesítés.* Ennek során olyan mértékben kell végrehajtani a mérgező anyagok ártalmatlanítását, hogy azok a későbbiek során már semmilyen veszélyt ne jelentsenek. A teljes mentesítést a vegyi kárterület határán hordozható eszközökkel kell megoldani. Teljes mentesítés csak speciálisan kialakított mentesítő állomásokon érhető el. A mentesítő állomás lehet telepített – amikor a mobil eszközöket a vegyi kárterület közelébe telepítjük a mentesítő állomást, és ott komplex módon a személyeket, felszereléseiket, gépjárműveiket stb. mentesítjük. Mentesítő állomásokat meglévő intézmények (üzemi fürdők, mosodák, gépjárműmosók stb.) bázisán is kialakíthatunk.

A mentesítés tárgya szerint:

– *Személymentesítés.* Ez gyakorlatilag egy tisztasági fürdetést jelent, amely során eltávolíthatóak a testfelületre tapadt sugárzó anyagok, illetve megszűntethetőek a védőeszközök tartós viselése kapcsán felmerülő gondok.

– *Felszerelés, ruházat, védőeszközök stb. tárgyak mentesítése.* Ez poreltávolítást, vegyszeres vagy vizes lemosást, a nedves kezelést követő szárítást foglal magába.

– *Gépjárművek, technikai eszközök mentesítése.* Ez a gépjárművek alvázának, karosszériájának a tisztavizes, ezt követő vegyszeres, majd ismét tisztavizes lemosását jelenti.

– *Útvonalmentesítés.* Ez a szilárd burkolatú utak felületeinek vegyszeres vagy tisztavizes lemosását jelenti. Földutak esetén a mentesítés történhet a felső réteg eltávolításával is. Útvonalaknak az illékony, illetve nem hőálló mérgező anyagoktól való megszabadítását jelentheti a felület lánggal való kezelése. A legnagyobb